

VU Research Portal

Vluchtelingen, humanitaire hulp en conflict: de Karen National Union in Birma

Brouwer, J.; van Wijk, J.

published in

Proces

2013

DOI (link to publisher)

[10.5553/PROCES/016500762013092006007](https://doi.org/10.5553/PROCES/016500762013092006007)

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Brouwer, J., & van Wijk, J. (2013). Vluchtelingen, humanitaire hulp en conflict: de Karen National Union in Birma. *Proces*, 2013(6), 393-406. <https://doi.org/10.5553/PROCES/016500762013092006007>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Vluchtelingen, humanitaire hulp en conflict: de Karen National Union in Birma^{*}

Jelmer Brouwer & Joris van Wijk

1 Introductie

Vluchtelingen zijn personen die hun land ontvlucht zijn omdat zij daar vervolgd worden vanwege hun ras, godsdienst, nationaliteit, het behoren tot een bepaalde sociale groep of politieke overtuiging. Op basis van een zogenoemde ‘prima facie’-basis worden daarnaast ook personen die grootschalig geweld in eigen land ontvluchten als vluchtelingen erkend. Hoewel vluchtelingenkampen dus voornamelijk bekendstaan als plaatsen waar slachtoffers worden opgevangen, zijn ze niet zelden ook oorzaak van de continuering of zelfs intensivering van een conflict. Het staat bijvoorbeeld niet ter discussie dat gevluchte voormalige plegers van de Rwandese genocide een belangrijke rol hebben gespeeld bij het ontstaan van conflicten die tot op de dag van vandaag voortduren in Oost-Congo. Het is ook bekend dat leden van de Cambodjaanse Khmer Rouge vluchtelingenkampen in Thailand controleerden en de geboden humanitaire hulp gebruikten om hun militaire campagnes in eigen land voort te zetten. Veel minder bekend is dat ook de Karen National Union (KNU) – een etnische verzetsbeweging uit Birma – profiteerde van de opvang in internationale vluchtelingenkampen. Na decennia van conflict werd de KNU in 1995 grotendeels uit Birma verdreven.¹ De opstand leek daarmee ten einde te komen, temeer omdat de KNU tegelijkertijd het monopolie op Karen-nationalisme begon te verliezen. Zij wist de ideologie achter het verzet echter in leven te houden vanuit vluchtelingenkampen in Thailand en werd daarbij indirect en deels onbewust gesteund door internationale donoren. In dit artikel beschrijven wij hoe en waarom de KNU heeft weten te profiteren van de opvang in vluchtelingenkampen, wat de gevolgen hiervan waren en welke rol internationale hulporganisaties daarbij hebben gespeeld.

2 Methodologie

De primaire gegevens voor dit artikel zijn op verschillende manieren verworven. Na het analyseren van bestaande academische literatuur en nieuwsmedia is gedurende vijf maanden veldwerk verricht in Thailand en Birma (van september 2011 tot januari 2012). Veldwerk vond plaats in Bangkok, Mae Sot en het

^{*} Jelmer Brouwer MSc is promovendus Criminologie aan het Instituut voor Strafrecht & Criminologie van de Universiteit Leiden. Dr. Joris van Wijk is universitair hoofddocent Criminologie aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit Amsterdam.

1 In dit artikel wordt de oude naam Birma gehanteerd, in plaats van Myanmar. De reden is dat deze naam waarschijnlijk bekender zal zijn voor de meeste lezers en in veel van de geciteerde literatuur wordt gehanteerd. De reden is niet om een politiek statement te maken.

vluchtelingenkamp Mae La (Thailand) en Rangoon en Karen State (Birma). Jelmer Brouwer heeft 24 formele en semigestructureerde interviews afgenomen met personen van wie verwacht kon worden dat zij actuele en relevante informatie konden verstrekken voor het onderzoek. Gepoogd is om zo veel mogelijk verschillende respondenten te spreken, om op die manier zo compleet mogelijk informatie te krijgen. Bovendien kon op die manier informatie van verschillende respondenten onderling worden geverifieerd. De geïnterviewde personen spraken allemaal afdoende Engels, waardoor een tolk of onderzoeksassistent niet nodig was. Het eerste contact werd meestal gelegd via e-mail, doordat de e-mailadressen op de websites van de relevante organisaties waren te vinden. Ook kwam het voor dat e-mails door het secretariaat van desbetreffende organisaties werden doorgestuurd naar de juiste persoon. In enkele gevallen was een telefoongesprek nodig om tot een afspraak te komen. Daarnaast werden contactgegevens verkregen door na elk interview specifiek te vragen of de geïnterviewde potentieel interessante respondenten kende, het zogeheten 'sneeuwballen'. Op die manier is bijvoorbeeld het contact met een van de politiek leiders van de KNU tot stand gekomen. Verblijf en transport werden volledig zelf gefinancierd en geen enkele keer is betaald voor een interview of ontmoeting. In alle gevallen presenteerde de interviewer zich als een masterstudent Criminologie die in het kader van een afstudeerscriptie informatie wilde vergaren. Wanneer respondenten hiernaar vroegen, gaf hij aan dat de verstrekte informatie mogelijk ook in (andere) wetenschappelijke publicaties gebruikt zou worden. Op verzoek werd soms voor aanvang van het gesprek een korte beschrijving van het onderzoek aangeleverd.

De eerste serie interviews vond plaats in Bangkok. Hier werd gesproken met vertegenwoordigers van de zes grootste donoren van de Karen-vluchtelingenkampen (Australië, de Europese Commissie, Nederland, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Zweden).² Deze donoren zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor meer dan 85% van de financiering van de kampen en ontvangen bovendien het overgrote deel van de hervestigende Karen-vluchtelingen.³ De personen die werden geïnterviewd, werkten voor de politieke of ontwikkelingssectie van hun ambassade. Het aantal personen dat in een gespreksessie geïnterviewd werd, varieerde van één tot drie. Met de meeste geïnterviewden werd ook na het gesprek contact onderhouden per e-mail, en in één geval leidde dit zelfs tot een tweede gesprek na veldwerk in Mae Sot en Birma. De meeste vragen gingen over de vluchtelingenkampen, humanitaire en ontwikkelingshulp en hervestiging. Doordat veel respondenten echter tevens uitgebreide kennis van Birma in het algemeen bezaten, kwamen andere onderwerpen ook regelmatig ter sprake. Interviews waren semigestructureerd van aard: één topiclijst werd gebruikt voor alle donoren en één topiclijst was specifiek opgesteld voor elke individuele donor. Daarnaast werden op basis van informatie die tijdens de gesprekken aan de orde kwam altijd nog aanvullende onderwerpen besproken. De politieke gevoeligheid

2 Naar informatie verkregen uit deze interviews zal in de voetnoten worden verwezen door middel van donor1, donor2 enz.

3 TBBC, 'Programme Report July to December 2011', via www.tbbsc.org/resources/resources.htm#reports.

van bepaalde onderwerpen maakte het soms lastig om vast te stellen of respondenten volledig open en compleet waren. Tegelijkertijd hadden wij echter ook het idee dat de politieke gevoeligheid en aandacht ten aanzien van Birma in de meeste donorlanden relatief laag was, wat ertoe kan hebben bijgedragen dat respondenten in zekere zin juist wél relatief open zijn geweest. Desondanks werden de gesprekken niet opgenomen, om de kans op eventuele terughoudendheid zo veel mogelijk te beperken. In plaats daarvan werden tijdens de interviews aantekeningen gemaakt die direct na het gesprek werden verwerkt. Eveneens werd de respondenten toegezegd dat indien informatie en uitspraken in publicaties zouden worden gebruikt, dit niet direct zou zijn terug te leiden tot een specifieke persoon of organisatie.

Een tweede serie interviews werd afgenomen met verschillende organisaties in Mae Sot, de grootste stad aan de Thais-Birmese grens. Mae Sot is de plaats waar de meeste organisaties zijn gevestigd die met of voor de Karen-vluchtelingen werken en het is bovendien de thuisbasis voor het KNU-leiderschap. Hier werden vertegenwoordigers van zeven belangrijke internationale non-gouvernementele organisaties (NGO's) geïnterviewd die verantwoordelijk waren voor het ontwikkelen en implementeren van beleid omtrent de vluchtelingenkampen.⁴ Deze organisaties ontvingen over het algemeen financiering van de eerder geïnterviewde donoren. Daarnaast werden zeven lokale maatschappelijke Karen-organisaties (CBO's) geïnterviewd, die grotendeels door Karen-vluchtelingen zelf worden gerund.⁵ Tot slot zijn nog gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van de twee intergouvernementele organisaties (IGO's) die zich met vluchtelingen bezighouden.⁶ De interviewomstandigheden en procedures waren in alle gevallen hetzelfde als hiervoor beschreven, inclusief het garanderen van anonimiteit. In Mae Sot werd bovendien contact gelegd met verschillende KNU-leden, wat uiteindelijk tot interviews heeft geleid met twee invloedrijke personen binnen de organisatie. Zij gaven aan niet geanonimiseerd te hoeven worden opgevoerd; dit waren secretaris-generaal Naw Zipporah Sein en senior leider Saw David Taw.

Naast de in het vorenstaande beschreven formele interviews is tijdens de periode in Thailand ook informatie ingewonnen en getoetst door middel van talloze informele conversaties en observaties, onder andere gedurende drie dagen in het grootste vluchtelingenkamp, Mae La. Gedurende deze dagen zijn meerdere vluchtelingen gesproken. Daarnaast werd een culturele oriëntatietraining bijgewoond waar vluchtelingen werden voorbereid op hun aanstaande hervestiging in Australië. Ook is op verscheidene manieren (telefoon, e-mail en in persoon) gecommuniceerd met Birma-experts, zowel in Birma en Thailand als tijdens een Birma-conferentie in Amsterdam net na het veldwerk.

4 Naar informatie verkregen uit deze interviews zal in de voetnoten worden verwezen door middel van NGO1, NGO2 enz.

5 Naar informatie verkregen uit deze interviews zal in de voetnoten worden verwezen door middel van CBO1, CBO2 enz.

6 Naar informatie verkregen uit deze interviews zal in de voetnoten worden verwezen door middel van IGO1 en IGO2.

3 Hoe verzetsgroepen van vluchtelingenkampen kunnen profiteren

Vluchtelingen worden over het algemeen allereerst gezien als *slachtoffers* van geweld. In sommige gevallen kunnen zij echter ook als (in)directe *daders* van geweld worden aangemerkt en conflicten starten of verlengen. Het risico hierop is het grootst bij politiek sterk georganiseerde vluchtelingengroepen die collectief vervolgd werden of (grotendeels) verslagen zijn in een burgeroorlog.⁷ Vooral in situaties waarin vluchtelingen langdurig en onder relatief slechte omstandigheden in vluchtelingenkampen verblijven, is er een grote kans op militante betrokkenheid.⁸ Humanitaire hulp aan deze vluchtelingen kan conflicten verlengen of zelfs verergeren. Uit onderzoek is zelfs gebleken dat er een grotere kans op militarisering van vluchtelingenkampen is als internationale NGO's aanwezig zijn.⁹ Barber stelt in dit verband dat elke guerrillaorganisatie internationale hulp gelden kan gebruiken voor militaire, politieke of zelfs racistische doeleinden, zo lang er maar vluchtelingen in kampen leven.¹⁰

Ondanks de hiervoor genoemde risico's worden in vluchtelingencrisis nog steeds – meestal basale – behoeften gedoneerd, vaak gefinancierd door westerse overheden en geleverd door internationale hulporganisaties. Doordat machtige landen sinds het einde van de Koude Oorlog in veel regio's hun strategische belangen hebben verloren, wordt financiële hulp nu vaak ingezet ter vervanging van politieke actie.¹¹ Meerdere auteurs hebben echter beargumenteerd dat zowel overheden als hulporganisaties te vaak falen om de politieke context van een grootschalige vluchtelingensituatie in overweging te nemen.¹² Lischer bijvoorbeeld, beweert dat hulp gelden weliswaar met neutrale doeleinden kunnen worden geleverd, maar dat de effecten van humanitaire acties altijd politieke, en soms zelfs militaire, implicaties hebben.¹³

Humanitaire hulp kan een (gewapende) verzetsgroep al steunen door middel van het verschaffen van voedsel en bescherming aan soldaten en hun familie. Gewapende verzetsgroepen kunnen echter ook vluchtelingenkampen exploiteren om geld en materialen aan te trekken en dit vervolgens te gebruiken voor wapens en

7 S.K. Lischer, *Dangerous sanctuaries: refugee camps, civil war and the dilemmas of humanitarian aid*, Ithaca, NY: Cornell University Press 2005, p. 19-28.

8 G. Loescher & J. Milner, 'Case studies: contemporary protracted refugee populations in Africa and Asia', *The Adelphi Papers* 2005, 45, p. 35-65; UNHCR, 'Protracted refugee situations', 2004, via www.unhcr.org/40c982172.html.

9 N. Murshid, 'Hurting the host: the dynamics of refugee-related violence in South-Asia', 2011, via www.allacademic.com/meta/p364037_index.html.

10 Barber, 'Feeding refugees, or war? The dilemma of humanitarian aid', *Foreign Affairs* 1997, 4, p. 11.

11 S.K. Lischer, 'Collateral damage. Humanitarian assistance as a cause of conflict', *International Security* 2003, 1, p. 79-109; D. Shearer, 'Aiding or abetting? Humanitarian aid and its economic role in civil war', in: M. Berdal & D.M. Malone (red.), *Greed and grievance. Economic agendas in civil war*, Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers 2002, p. 189-204.

12 H. Adelman, 'Why refugee warriors are threats', *Journal of Conflict Studies* 1998, 1, p. 49- 69; Lischer 2005; M. Weiner, 'Bad neighbors, bad neighborhoods: an inquiry into the causes of refugee flows', *International Security* 1996, 1, p. 5-42.

13 Lischer 2003, p. 83.

munitie. Daarnaast kan humanitaire hulp een verzetsbeweging steunen doordat ze legitimiteit verschaft: internationale hulporganisaties kunnen enkel door hun aanwezigheid en participatie al een sterk propagandamiddel zijn.¹⁴ Zulke steun is niet per definitie bewust: hulporganisaties onderschatten soms de effecten van hun steun, of hebben bepaalde risico's simpelweg niet in de gaten. Het kan echter ook zo zijn dat zij de doelstellingen van een verzetsgroep als rechtvaardig beschouwen. Daarnaast is het mogelijk dat hulporganisaties de context irrelevant vinden, zolang ze de personen in nood van voedsel en bescherming kunnen voorzien, of dat zij geen andere oplossing zien omdat de enige manier van toegang tot de nood behoevende personen via de verzetsleiders is.¹⁵

Modern vluchtelingenbeleid is vaak gericht op het vergroten van zelfstandigheid en autonomie door een groot deel van het besturen van de kampen aan de vluchtelingen zelf over te laten. Zulk beleid kan echter negatieve bijwerkingen hebben. Bijna 25 jaar terug is al gewaarschuwd hoe verzetsgroepen hier gebruik van kunnen maken om de politieke controle over een vluchtelingenpopulatie te krijgen.¹⁶ Wanneer vluchtelingenleiders worden benoemd, worden deze posities vaak ingenomen door leden van de verzetsgroep. Door het bezetten van zulke leidinggevende posities controleren zij de distributiesystemen en recipiëren legitimiteit en macht, vooral als de vluchtelingen de kampen niet mogen verlaten en afhankelijk zijn van internationale hulp.¹⁷

4 Birma en de Karen: een geschiedenis vol geweld

Birma is het etnisch meest diverse land van Zuidoost-Azië: de Birmese overheid houdt het zelf op 135 verschillende etnische groepen. Volgens de laatste census van 1983 vormt de Birmaanse meerderheid 69% van de bevolking en woont zij grotendeels in de centrale deltaregio.¹⁸ Daarentegen worden de bergachtige grensgebieden voornamelijk bewoond door talrijke etnische minderheidsgroeperingen, waaronder de Karen.¹⁹ 'Karen' is een verzamelterm voor ongeveer twintig subgroepen, die gezamenlijk uit drie tot zeven miljoen personen bestaan. De twee grootste subgroepen omvatten ongeveer 85% van de Karen en heten de Pwo (grotendeels boeddhisten) en de Sgaw (voornamelijk christelijk). Zij spreken van oorsprong verschillende Karen-dialecten, die onderling niet verstaanbaar zijn. Ongeveer 60% van de Karen is boeddhistisch, een derde is christelijk, terwijl een klein

14 F. Terry, *Condemned to repeat? The paradox of humanitarian action*, Ithaca, NY: Cornell University Press 2002, p. 45.

15 Lischer 2005.

16 A. Zohlberg, A. Suhrke & S. Aguayo, *Escape from violence. Conflict and the refugee crisis in the developing world*, New York, NY: Oxford University Press 1989.

17 Terry 2002; Zohlberg, Suhrke & Aguayo 1989.

18 Birmees verwijst naar alle inwoners van het land Birma, terwijl met Birmaans de etnische meerderheidsgroep wordt bedoeld.

19 M. Gravers, *Nationalism as political paranoia in Burma: an essay on the historical practice of power*, Londen: Curzon 1999.

deel animistisch is.²⁰ Het Karen-christendom stamt uit de Britse koloniale tijd, toen veel Karen zich bekeerden onder invloed van missionarissen. De invloed van deze missionarissen is cruciaal geweest voor de ontwikkeling van Karen-nationalisme.²¹ Het was een Amerikaanse baptist die voor het eerst een schrift ontwierp voor de Sgaw-taal, en christelijke Karen richtten in 1881 de eerste nationale Karen-organisatie op.²² Bovendien werd deze warme band tussen de Karen en de bezetter argwanend bekeken door Birmaanse nationalisten, die hun wrok jegens de Britse bezetter evenzeer op de Karen projecteerden.²³ Het is hiervoor al eerder beweerd dat het christendom in zekere zin de Karen-identiteit en het Karen-nationalisme heeft gecreëerd.²⁴

Gedurende de Birmese onafhankelijkheidsoorlog bleven veel Karen loyaal aan de Britten, wat leidde tot geweld over en weer tussen Birmanen en Karen. Ongeveer 1800 Karen werden omgebracht, soms in brute slachtpartijen die vooral tegen christelijke Karen waren gericht.²⁵ Toen Birma in 1948 uiteindelijk zijn onafhankelijkheid won, wilden de Karen eveneens een eigen staat en organiseerden zich onder de noemer Karen National Union (KNU). Nadat verscheidene verzoeken waren genegeerd, namen de Karen de wapens op en riepen op 14 juni 1949 de Karen-vrijstaat 'Kawthoolei' uit.²⁶ Hoewel de opstand aanvankelijk zeer succesvol was, werd de KNU al snel oostwaarts gedreven door het Birmese leger, helemaal nadat het leger in 1962 middels een militaire coup de macht greep en een brute onderdrukingscampagne tegen etnische minderheden begon. Aan het begin van de jaren zeventig controleerde de KNU zodoende enkel nog grondgebied in de afgezonderde, dichtbegroeide en bergachtige grensgebieden met Thailand.²⁷ Het leidde tegelijkertijd echter indirect tot de meest succesvolle jaren van de opstand, dankzij de internationale isolatie van Birma: doordat de KNU de zwarte handel tussen de twee landen controleerde, had zij veel inkomen g en wist de organisatie zich te ontwikkelen tot *de facto* overheid in een groot deel van het grensgebied.²⁸ Gedurende de jaren zeventig en tachtig raakten ideologische motieven en persoonlijke belangen steeds meer met elkaar verstrengeld. Veel KNU-leiders kregen meer interesse in het verdedigen van lucratieve handelsroutes – en later houtkap-concessies – dan het bevechten van de vijand.²⁹ Gewapend verzet raakte geïnsti-

20 M. Smith, *Burma: insurgency and the politics of ethnicity*, Londen: Zed Books 2005; A.M. Thawng-hung, *The Karen revolution in Burma: diverse voices uncertain ends*, Washington, DC: East-West Center 2008.

21 Smith 1999, p. 44.

22 J. Harriden, 'Making a name for themselves: Karen identity and the politicization of ethnicity in Burma', *Journal of Burma Studies* 2002, 1, p. 84-144.

23 R. Taylor, 'Do states make nations? The politics of identity in Myanmar revisited', *Southeast Asia research* 2005, 3, p. 270.

24 C. Keyes, 'Afterwords: the politics of "Karen-ness" in Thailand', in: C. Delang (red.), *Living on the edge of Thai society: The Karen in the highlands of Northern Thailand*, Londen: RoutledgeCurzon 2003, p. 211.

25 Smith 1999; A. South, *Ethnic politics in Burma: states of conflict*, New York, NY: Routledge 2008.

26 Smith 1999.

27 South 2008.

28 Smith 1999, p. 299.

29 South 2008, p. 40.

tutionaliseerd, werd een 'way of life'.³⁰ Commandanten aan beide zijden verrijkten zichzelf in een politieke economie die was gebaseerd op een status quo in het conflict.³¹ Terwijl leiders persoonlijke rijkdommen opbouwden aan de grens met Thailand, vochten de soldaten een bittere oorlog aan het front. Problematisch hierbij was dat het leiderschap van de KNU over het algemeen bestond uit christelijke Sgaw, terwijl zij een minderheid binnen de Karen vormden. Opgeleid door de missionarissen vormden zij echter altijd een soort elite binnen de Karen, tot op het punt dat veel buitenstaanders de Karen simpelweg gingen zien als een nage-noeg volledig christelijk volk.³² Dit leidde er uiteindelijk toe dat aan het eind van 1994 een grote groep boeddhistische soldaten deserteerde en een eigen Karen-leger vormde, de DKBA (Democratic Karen Buddhist Army). Deze soldaten noemden frustraties over een steeds meer afgezonderd, corrupt en autoritair leiderschap van de KNU en religieuze discriminatie als hun belangrijkste redenen voor de split.³³ In januari 1995 veroverden zij samen met het Birmese leger de eerder ontoegankelijk gewaande KNU-bases aan de grens met Thailand, inclusief de hoofdstad Manerplaw, en maakte daarmee een einde aan het KNU-tijdperk in het oosten van Birma.³⁴ De val van Manerplaw markeerde eveneens het begin van een van de ernstigste, en tegelijkertijd meest onbekende, humanitaire crises wereldwijd. Het aantal Karen-vluchtelingen in Thailand liep snel op tot over de 100.000, terwijl het aantal binnenlandse ontheemden meer dan een half miljoen mensen betrof.³⁵ Extreme armoede, ondervoeding en ziektes verergerden de situatie in Birma.

In de jaren sinds de val van Manerplaw is een verscheidenheid aan splintergroeperingen ontstaan; vandaag de dag zijn er minstens zeven verschillende bewapende Karen-groepen.³⁶ Dit maakt duidelijk dat de KNU's hoop op één verenigde Karen-bevolking irreëel is. Haar idee van de Karen als een verenigd, sterk nationalistisch en christelijk volk is slechts een van de vele opvattingen over Karen-identiteit en -etniciteit binnen deze zeer diverse bevolkingsgroep.³⁷ De aanspraak van de KNU op een Karen-thuisland, Kawthoolei, bewoond door de Karen en vertegenwoordigd door de KNU, is allerminst vanzelfsprekend.³⁸ Om dit te legitimeren maakte de KNU daarom gebruik van wat wij *separatieve etnisering* noemen: het stimuleerde het beeld van één verenigde Karen-bevolkingsgroep en koesterde de Karen-etniciteit en -identiteit als strikt gescheiden van andere Birmese groepen, waardoor zij onmogelijk gezamenlijk onder één regering kunnen leven. Het begrip

30 Smith 1999.

31 South 2008.

32 V. Cho, 'Rearranging beads on a necklace: reflections on Burmese Karen media in exile', *Inter-Asia Cultural Studies* 2001, 3, p. 465-472; A. South, *Burma's longest war: anatomy of the Karen conflict*, Amsterdam: Transnational Institute 2011, p. 2.

33 South 2008, p. 38.

34 Smith 1999.

35 TBBC, 'Programme Report July to December 2011', www.tbtc.org/resources/resources.htm#reports.

36 South 2008; 2011.

37 Y. Kuroiwa & M. Verkuyten, 'Narratives and the constitution of a common identity: the Karen in Burma', *Identities* 2008, 4, p. 392; South 2008, p. 211.

38 Kuroiwa & Verkuyten 2008, p. 391-412; South 2008; South 2011.

Karen omvat echter een verzameling wijd uiteenlopende subgroepen met verschillende talen en culturen, waarvan meer dan 75% nooit onder de KNU heeft geleefd. Velen waren het niet eens met de ideeën en methoden van de KNU, vonden het risico om betrokken te raken bij de opstand te groot of waren simpelweg politiek passief.³⁹ Dit betekent niet dat zij zich niet 'Karen' voelden of zeer kritisch waren ten aanzien van de regering, maar dat zij de KNU-leiders niet automatisch als hun legitieme vertegenwoordigers zagen. Velen hebben zich daarom, ondanks sterke onderdrukking door het Birmees leger, in maatschappelijke organisaties georganiseerd en gepoogd om geleidelijk en van onderop politieke verandering te bewerkstelligen.⁴⁰ Zoals de Karen-bevolking dus niet exclusief christelijk is, was zij evenmin collectief in gewapend verzet tegen de Birmees regering.⁴¹ De interne politiek van de KNU is beschreven als hiërarchisch en intolerant voor kritiek en verandering.⁴² Veel vooral jongere KNU-leden begonnen na deze tegenslagen de voorkeur te geven aan een wapenstilstand met het Birmees leger, maar de KNU bleef zo'n overeenkomst weigeren zonder eerst een politiek akkoord te hebben bereikt.⁴³ Ashley South noemt deze positie controversieel, omdat zij leidt tot een continuering van een conflict dat zoveel burgers in Birma treft, terwijl de KNU de oorlog nooit meer ging winnen. Het doel kon dus onmogelijk de middelen heiligen.⁴⁴ Dit veranderde uiteindelijk toen er in 2010 een nieuwe regering werd 'verkozen' en deze een serie van opmerkelijk positieve ontwikkelingen doorvoerde. Op 12 januari 2012 werd een wapenstilstand bereikt en momenteel is het geweld tussen de KNU en het Birmees leger nagenoeg volledig gestopt.⁴⁵

5 Karen-vluchtelingen in Thailand

De eerste Karen-vluchtelingen arriveerden al in 1984 in Thailand, veelal met hun KNU-georiënteerde gemeenschappen min of meer intact. Aanvankelijk leefden zij in nagenoeg zelfstandige kampen die veel gelijkenis vertoonden met de KNU-dorpen in Birma, en hun dagelijks leven was zichtbaar verbonden met de sociale, militaire en politieke situatie over de grens.⁴⁶ Thailand bemoeide zich nauwelijks met de vluchtelingen en liet het organiseren van de kampen over aan de internationale gemeenschap.⁴⁷ Slechts enkele christelijke hulporganisaties verstrekten

39 Thawngmung 2008, p. 10.

40 T. Kramer, *Civil society gaining ground. Opportunities for change and development in Burma*, Amsterdam: Transnational Institute 2011.

41 South 2011, p. 2.

42 K. McConnachie, 'Rethinking the refugee warrior: the Karen National Union and refugee protection on the Thai-Burma border', *Journal of Human Rights Practice* 2012, 1, p. 17.

43 Oo and Min, *Assessing Burma's ceasefire accords*, Washington, DC: East-West Center 2007.

44 South 2008, p. 109.

45 Deze veranderingen vonden plaats tegen het einde van onze periode van veldwerk. Wel verblijven vele Karen nog steeds in de vluchtelingenkampen. Deze studie is daarmee een illustratie van een recent conflict waarbij humanitaire hulp aan vluchtelingen een gewapende verzetsgroep kan faciliteren.

46 South 2008, p. 90-96.

47 Interviews NGO1 en NGO3.

een beperkte hoeveelheid voedsel en medicijnen.⁴⁸ Door de kampen zo veel mogelijk door de vluchtelingen zelf te laten besturen, werd gepoogd hen zo zelfstandig mogelijk te laten leven en hulpafhankelijkheid te voorkomen. Dit sloot bovendien goed aan bij de wens van Thailand om kleinschalige hulp te verlenen en internationale aandacht te beperken, zeker na de Indochinese vluchtelingencrisis.⁴⁹

Met de val van Manerplaw veranderden de aard en de omvang van de vluchtelingencrisis, onder andere door de massale instroom van KNU-leden die de grens over werden gedwongen.⁵⁰ Veel familieleden van soldaten vonden een heenkomen in de vluchtelingenkampen, en bovendien verbleven deze soldaten vaak ook zelf geruime tijd in de kampen.⁵¹ Nadat de KNU haar belangrijkste inkomstenbronnen had verloren, boden de kampen op deze manier een alternatief om voor de soldaten en hun familie te zorgen. De snelle toename van het aantal vluchtelingen maakte Thailand bovendien aanzienlijk strikter: kleine kampen werden samengevoegd in wat uiteindelijk zeven grote Karen-vluchtelingenkampen werden; rondom de kampen werden hekken geplaatst.⁵² Het grootste en best voorziene vluchtelingenkamp, Mae La, groeide uit tot een middelgrote stad, opgedeeld in drie administratieve zones en 22 secties en bewoond door zo'n 50.000 vluchtelingen.⁵³ Thaise militairen moesten ervoor zorgen dat de vluchtelingen de kampen niet zouden verlaten en dat anderen niet zouden binnenkomen.⁵⁴ Desondanks gaven verscheidene respondenten aan dat dankzij wijdverbreide corruptie veel vluchtelingen ongeautoriseerd de kampen verlaten om (zwart) te werken in Thailand.⁵⁵

In 2005 gaf Thailand toestemming voor hervestiging van vluchtelingen in voornamelijk westerse landen, en gaf het tegelijkertijd te kennen geen nieuwe vluchtelingen meer te registreren.⁵⁶ Hoewel in de daaropvolgende jaren tienduizenden vluchtelingen vertrokken, leidde dit niet tot een vermindering van het aantal kampbewoners, aangezien er net zoveel nieuwe vluchtelingen in de kampen arriveerden – veelal aangetrokken door de hervestigingsmogelijkheid.⁵⁷ Hierdoor was

48 A. Horstmann, 'Ethical dilemma and identifications of faith-based humanitarian organizations in the Karen refugee crisis', *Journal of Refugee Studies* 2011, 3, p. 1-20.

49 E. Bowles, 'Assistance, protection, and policy in refugee camps on the Thailand-Burma border: an overview', *Refugee Studies Programme Paper* 1997, via www.burmafund.org/Pathfinders/Research_Library/EdithBowlespaper.html.

50 Thawngmung 2008, p. 30.

51 Dit werd aangegeven door veel van onze respondenten, inclusief vluchtelingen in Mae La. Zie ook: M. Callahan, *Political authority in Burma's ethnic minority states*, Washington, DC: East-West Center 2007, p. 37; A. Rajah, 'Burma: protracted conflict, governance and non-traditional security issues', *Institute of Defence and Strategic Studies Singapore Working Paper* 2001, 14, p. 16; South 2008, p. 56; South 2011, p. 4; Thawngmung 2008, p. 22.

52 Interview NGO2 en NGO4; E. Bowles, 'From village to camp. Refugee camp life in transition on the Thailand-Burma border', *Forced Migration Review* 1998, 2, p. 11-14.

53 Camp locations: Mae Sot area, via www.tbtc.org/camps/mst.htm.

54 Interviews NGO1 en NGO2; Bowles 1998, p. 11-14.

55 Interviews donor1 en donor2, NGO1 en IGO2.

56 I. Brees, 'Refugee business: strategies of work on the Thai-Burma border', *Journal of Refugee Studies* 2008, 3, p. 384.

57 Interviews donor1 en donor3 en IGO1.

ten tijde van ons veldwerk 45% van de kampbewoners ongeregistreerd.⁵⁸ Een van onze respondenten gaf aan dat gedurende informele screenings soms maar liefst een derde van de kamppopulatie absent was, terwijl een ander concludeerde dat 'niemand enig idee heeft wie daar eigenlijk zou zijn'.⁵⁹

6 Hoe de KNU heeft geprofiteerd van vluchtelingenkampen

De sterke toename van het aantal vluchtelingen gedurende de jaren negentig ging gepaard met een toenemend internationaal bewustzijn van hun situatie en dus stijgende bedragen voor hulp. Dit leidde er volgens een van onze respondenten toe dat op zeker moment het bedrag per Karen-vluchteling maar liefst 2,5 keer zo hoog was als het bedrag per Palestijnse vluchteling.⁶⁰ De Karen-vluchtelingen vormden de perfecte 'donor baby's' en 'het ideale slachtoffer van internationale misdrijven'.⁶¹ Zoals één respondent het uitlegde: 'Je kunt moeilijk *niet* tegen het Birmese leger zijn, toch?'⁶² Aan de grens ontstond zodoende wat door Mark Duffield een 'humanitaire industrie' is genoemd.⁶³ Meer en meer gespecialiseerde hulporganisaties raakten betrokken en zij begonnen naast het leveren van meer materiaal ook immateriële hulp te bieden, zoals onderwijs, bescherming, gezondheidszorg en geestelijk welzijn.⁶⁴ Door de restricties die Thailand rond dezelfde tijd doorvoerde, groeide de hulpafhankelijkheid van de vluchtelingen aanzienlijk.⁶⁵ Tegelijkertijd bleef internationale financiële steun voor slachtoffers in Birma zelf grotendeels afwezig, voornamelijk doordat donorlanden zelf geen toegang tot de ergste crisisgebieden hadden en weigerden samen te werken met actoren in Birma.⁶⁶ Deze scheve verdeling van hulp gelden was bovendien zowel oorzaak als gevolg van het feit dat organisaties buiten Birma (inclusief KNU-leiders, die zich grotendeels in Mae Sot vestigden na de val van Manerplaw) aanzienlijk meer internationale invloed hadden dan organisaties in Birma, voornamelijk in de Europese Unie en de Verenigde Staten.⁶⁷ Hoewel er een grote verscheidenheid aan Karen-organisaties bestaat, profiteerden de KNU-elites van hun

58 TBBC, 'Programme Report July to December 2011', www.tbtc.org/resources/resources.htm#reports.

59 Interviews IGO2 en donor1.

60 Interview donor1.

61 J. van Wijk, 'Who is the "little old lady" of international crimes? Nils Christie's concept of the ideal victim reinterpreted', *International Review of Victimology* 2013, 2, p. 1-21.

62 Interview donor3.

63 M. Duffield, *Global governance and the new wars*, Londen: Zed Books 2001.

64 H.K. Brooks, 'Burmese refugees in Thailand. The provision of humanitarian relief to Karen refugees on the Thai-Burmese border', in: A. Bolesta (red.), *Conflict and displacement. International politics in the developing world*, Bialystok, Polen: Wydawnictwo i Drukarnia PPHU 2004, p. 95-112; Horstmann 2011, p. 1-20.

65 Brooks 2004, p. 107.

66 Kramer 2011; C. Roberts, 'Myanmar and the argument for engagement: a clash of contending moralities?' *East Asia* 2006, 2, p. 34-60.

67 Interviews donor3 en donor4; Kramer 2011.

beheersing van de Engelse taal, internationale christelijke netwerken, toegankelijkheid in Thailand en de internationale isolatie van Birma.⁶⁸

De programma's die eerder waren ingevoerd ter bevordering van de zelfstandigheid van de vluchtelingen, werden vanwege succes gecontinueerd.⁶⁹ De gezamenlijke Karen-vluchtelingenkampen worden bestuurd en vertegenwoordigd door het Karen-vluchtelingenbestuur, terwijl de kampbesturen verantwoordelijk zijn voor de administratie en de dagelijkse gang van zaken in de individuele kampen. Deze besturen worden door de vluchtelingen zelf democratisch gekozen.⁷⁰ KNU-leden mogen hier officieel niet beschikbaar voor zijn en de KNU-leiders die wij interviewden, ontkenden dat er sprake was van directe invloed op de vluchtelingenpopulatie.⁷¹ Veel Karen-vluchtelingen kwamen echter naar Thailand met hun KNU-georiënteerde gemeenschappen intact, en de NGO's begonnen te werken met de bestaande leiders. Vanwege hun educatie, bestuurlijke ervaring en vermogen om met Thaise ambtenaren en NGO-leden om te gaan, waren veel KNU-leden in staat om posities in de vluchtelingenbesturen in te nemen.⁷² Het is een publiek geheim – en bevestigd door veel van onze respondenten – dat de KNU bijzonder veel invloed uitoefent op de vluchtelingen- en kampbesturen.⁷³ Een vertegenwoordiger van een van de belangrijkste donorlanden vat het kortweg samen als: 'Simpel gezegd, het vluchtelingenbestuur is de KNU.'⁷⁴ Hierdoor controleerde de KNU grotendeels de distributie van voedsel en materialen, iets wat sinds enkele jaren strenger gecontroleerd wordt.⁷⁵ Bovendien werd zo onder vluchtelingen het idee in stand gehouden dat de KNU voor hen zorgde.⁷⁶

Het vertrouwen van de NGO's in ad hoc vluchtelingebesturen die zich in de beginjaren zelfstandig vormden, ging echter zelden gepaard met het luisteren naar de mening van de vluchtelingen die afhankelijk van hen waren.⁷⁷ Door de christelijke Sgaw-leiders simpelweg te accepteren als de natuurlijke leiders van de Karen hebben deze NGO's bijgedragen aan de invloed en controle van de KNU over de vluchtelingenkampen. Het is beweerd dat deze samenwerking tussen de KNU en internationale donorlanden en hulporganisaties bevorderlijk kan zijn voor alle partijen.⁷⁸ De Karen-vluchtelingen zijn geen passieve slachtoffers van de KNU-dominantie over het vluchtelingenleiderschap, dat zij immers zelf kiezen. Hierbij wordt echter over het hoofd gezien dat deze overeenkomst is gebaseerd op de (onbeargumenteerde) veronderstelling dat de KNU de enige legitieme vertegen-

68 South 2008.

69 Interviews donor3 en NGO3.

70 Interviews donor3 en donor4, NGO1 en IGO1.

71 Interview Naw Zipporah Sein.

72 A. Rajah, 'A nation of intent in Burma: Karen ethno-nationalism, nationalism and narrations of nation', *The Pacific Review* 2002, 4, p. 517-537.

73 Interviews donor1, donor3 en donor4, NGO2 en NGO3, CBO3 en IGO2. Zie ook: I. Brees, 'Burmese refugee transnationalism: what is the effect?' *Journal of Current Southeast Asian Affairs* 2009, 2, p. 23-46; Brooks 2004; Horstmann 2011; South, 2008; 2011.

74 Interview donor3.

75 Interviews donor2 en NGO1.

76 Brees 2009.

77 Horstmann 2011, p. 7.

78 McConnachie 2012.

woordiger van *alle* Karen is.⁷⁹ Aangezien de KNU dusdanig veel controle over de vluchtelingenkampen uitoefende, was ze in staat om binnen de kampen een christelijke Sgaw-identiteit te ontwikkelen en separatieve etnisering te bevorderen, twee cruciale facetten voor de ideologie achter het gewapende verzet. Doordat de vluchtelingenkampen en -organisaties disproportioneel veel hulpgolden ontvingen ten opzichte van slachtoffers en groepen in Birma, hebben internationale donoren dus indirect en deels onbewust bijgedragen aan de verlenging van het conflict in Birma. Een van onze respondenten concludeerde dan ook dat 'het spijtig was om te moeten constateren dat de programma's die de zelfstandigheid van de vluchtelingen moesten bevorderen, ten onder lijken te gaan aan haar eigen succes'.⁸⁰

6.1 Christelijke identiteit

De Karen-vluchtelingenkampen hebben een dominant christelijk karakter, en christelijke vluchtelingen lijken betere toegang tot voorzieningen te hebben dan hun boeddhistische, animistische of islamitische kampgenoten. Het overgrote deel van de hervestigde vluchtelingen is christelijk, in sommige landen meer dan 80%.⁸¹ De meeste vluchtelingenleiders zijn christelijk, en bovendien ontvangen zij steun van christelijke gemeenschappen uit de Verenigde Staten en Zuid-Korea.⁸² Er zijn beduidend meer kerken dan kloosters in Mae La, tot frustratie van sommige boeddhistische vluchtelingen die wij interviewden.

De Karen Baptist Bijbel School speelt een centrale rol in het kamp, en onderwijs is vooral gericht op de christelijke Sgaw.⁸³ Een Pwo-familie die wij spraken, koos er om die reden voor om hun zoon voor zijn onderwijs naar een klooster te sturen, omdat ze de formele voorzieningen in het kamp ontoereikend vond.⁸⁴ Dit terwijl onderwijs in de kampen niet alleen gratis is, maar vaak ook beter dan de beschikbare mogelijkheden in Birma. Veel ouders in Birma sturen hun kinderen zelfs specifiek naar de vluchtelingenkampen voor onderwijs.⁸⁵ Human Rights Watch heeft eerder beweerd dat veel van deze scholieren in werkelijkheid door de KNU naar de kampen worden begeleid, waarna zij later voor een bepaalde periode voor de KNU dienen te werken.⁸⁶ De media in de kampen hebben eenzelfde focus, zoals beschreven door een voormalig kampbewoonster en schrijfster voor deze media: alle Karen-journalisten publiceren enkel in de taal van de Sgaw met missionarisch schrift.⁸⁷

79 South 2011, p. 32.

80 Interview donor1.

81 Interviews donor1 en donor3; P. Kenny & K. Lockwood-Kenny, 'A mixed blessing: Karen resettlement to the United States', *Journal of Refugee Studies* 2011, 2, p. 217-238.

82 Bowles 1997; Horstmann 2011.

83 M. Gross, 'Perceptions of Access to Education: Inclusion and Exclusion for Non-Karen Refugees in Mae La Camp', *Capstone Collection* 2011, 2499, via <http://digitalcollections.sit.edu/capstones/2499>.

84 Interview vluchtelingenfamilie.

85 Interviews donor2, NGO1 en IGO2.

86 Human Rights Watch, 'My gun was as tall as me', 2002, p. 136, via <http://digitalcollections.sit.edu/capstones/2499>.

87 Cho 2011, p. 471.

6.2 Separatieve etnisering

In Mae La werd separatieve etnisering op verschillende manieren in stand gehouden en versterkt, om te beginnen door middel van een gezamenlijk lijden veroorzaakt door het Birmese leger. Daarnaast leven veel vluchtelingen voor het eerst met veel Karen in zo'n klein gebied. De krappe omstandigheden en opsluiting, het hoge percentage Karen (meer dan 90% van de kampbewoners) en minimale interactie met andere etnische groepen maken Mae La de perfect plek voor de ontwikkeling van een sterk Karen-nationalisme. Door middel van culturele uitingen, zoals het dragen van traditionele kleding, het zingen van het Karen-volkslied en het hijsen van de Karen-vlag, wordt een sterk etnisch bewustzijn gecreëerd.⁸⁸ De vluchtelingenkampen vormen een belangrijke plaats voor het voeden van Karen-nationalisme en separatieve etnisering. Dit gaat zo ver dat Mae La door velen wordt gezien als de enige plek waar de identiteit, tradities en cultuur van de Karen daadwerkelijk in stand worden gehouden en als de plaats die daardoor het monopolie op de pure Karen-etniciteit heeft.⁸⁹ Vluchtelingen in Mae La lijken een aanzienlijk striktere interpretatie van de Karen-identiteit en -eticiteit te hebben dan Karen in andere delen van Thailand en in Birma, en het feit dat zij zijn verdreven uit Birma lijkt dit alleen maar versterkt te hebben.⁹⁰

Dit wordt bovendien versterkt door het onderwijs in de kampen. Het curriculum werd ontwikkeld door het onderwijsdepartement van de KNU, is in de taal van de Sgaw, heeft een sterk Karen-nationalistische focus en maakt het daardoor haast onmogelijk om door te stromen naar het algemene Birmese basismodel.⁹¹ In recentere jaren is dit onder druk van internationale donors weliswaar veranderd, maar zoals een respondent zei: 'Je kunt het kind wel weghalen van de ouders, maar de ouders blijven hetzelfde.'⁹²

7 Conclusie

Nadat de KNU grotendeels uit Birma was verdreven, boden de internationale vluchtelingenkampen in Thailand de mogelijkheid om de ideologie achter de opstand in leven te houden. Doordat NGO's trachtten de vluchtelingenkampen zo veel mogelijk door de vluchtelingen zelf te laten besturen, konden KNU-leden leiderschapsfuncties innemen. De kampen hebben een sterk christelijk en Karen-nationalistisch karakter, wat niet direct representatief is voor de religies en opvattingen van de Karen-bevolking in het algemeen in Birma. Het revolutionaire

88 Interviews donor2 en donor3, IGO2 en vluchtelingen.

89 B. Zeus, 'De- and reterritorialising ethnic identity and the case of Burmese forced migrants in Thailand', *Südostasien Working Papers* 2008, 34, p. 18.

90 Eigen observaties. Zie ook: A. South, 'Conflict and displacement in Burma/Myanmar', in: M. Skidmore & T. Wilson (red.), *Myanmar: the state, community and the environment*, Canberra: ANU E Press 2007, p. 62.

91 Interviews donor3 en donor4, NGO3 en CBO2. Zie ook: M.C. Lall & A. South, 'Comparing models of non-state ethnic education in Myanmar: the Mon and Karen national education regimes', *Journal of Contemporary Asia* 2013 (in press).

92 Interview NGO3.

gedachtegoed van de KNU lijkt sinds zij is verdreven uit Birma bovendien alleen maar te zijn versterkt.

De vluchtelingenkampen en daaraan gerelateerde organisaties ontvingen significant meer internationale noodhulp en aandacht dan slachtoffers en organisaties in Birma zelf. In een periode waarin de KNU aanzienlijk aan invloed verloor en er veel alternatieve Karen-organisaties in Birma opkwamen, hebben internationale donorlanden daardoor indirect steun verleend aan de KNU en haar specifieke christelijke en nationalistische ideologie. In een poging steun te verlenen aan een zwaar onderdrukte groep, maar zonder de interne politieke context afdoende in overweging te nemen, is zodoende een situatie ontstaan waarin één specifieke groep binnen de Karen disproportioneel gesterkt is. In recente jaren is hier meer bewustwording over ontstaan en ontstonden er bovendien aanzienlijk meer mogelijkheden om in Birma te werken. Dit heeft geleid tot een beduidende vermindering in hulpelden aan de vluchtelingenkampen in Thailand en een sterke stijging in humanitaire en ontwikkelingshulp aan groepen in Birma zelf.

De bevindingen van ons onderzoek staan niet op zichzelf: enerzijds bevestigen en anderzijds nuanceren zij de bestaande theoretische assumpties over vluchtelingenkampen, humanitaire hulp en (continuering van) conflict. Vooral de wijze waarop KNU-leden leidende posities in het vluchtelingenbestuur hebben kunnen innemen, sluit nauw aan bij de bevindingen uit de theoretische literatuur. Tegelijkertijd toont het onderzoek aan dat negatieve bijwerkingen van humanitaire hulp subtieler kunnen zijn dan in bekendere situaties het geval was. Vooral de gevolgen van de scheve verdeling van hulpelden laat zien dat er door zulke hulp aan vluchtelingen ook minder zichtbare effecten kunnen plaatsvinden. Het onderzoek heeft daardoor met andere woorden duidelijk gemaakt dat het van cruciaal belang is om de politieke context waarbinnen humanitaire hulp wordt geleverd nauwgezet in overweging te nemen, vooral in langdurige vluchtelingensituaties.